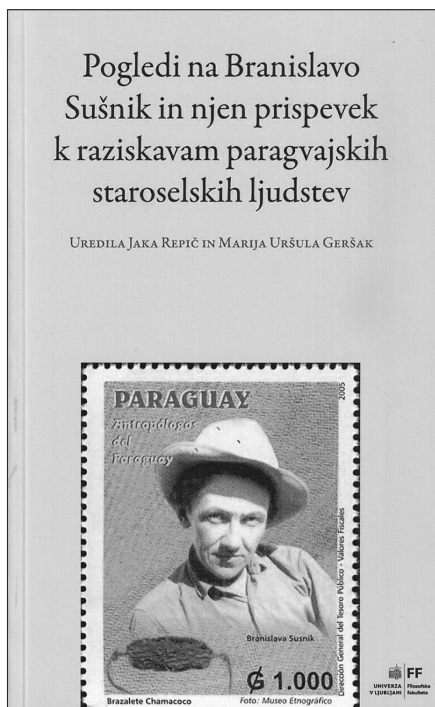

JAKA REPIČ IN MARIJA URŠULA GERŠAK: Pogledi na Branislavo Sušnik in njen prispevek k raziskavam paragvajskih staroselskih ljudstev.

Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2025, 284 str.

Zbornik *Pogledi na Branislavo Sušnik in njen prispevek k raziskavam paragvajskih staroselskih ljudstev* je izšel leta 2025, nastal pa je v transnacionalnem in interdisciplinarnem projektu Filozofske Fakultete Univerze v Ljubljani. Uredila sta ga antropolog Jaka Repič in raziskovalka hispano-ameriške književnosti Marija Uršula Geršak. Knjiga je nastala v želji, da bi Branislavo Sušnik – slovensko begunsko znanstvenico, ki je s svojimi etnološkimi, antropološkimi, arheološkimi, etnolingvističnimi in kulturno-zgodovinskimi raziskavami staroselskih ljudstev Paragvaja pustila izjemen pečat – čim bolj predstavili slovenski javnosti.¹ Uvod Jake Repiča in Marije

Uršule Geršak izstopa kot konceptualni temelj zbornika, saj poveže politično-zgodovinsko in geografsko dinamiko Paragvaja in znanstveno vlogo Branislave Sušnik.

Knjiga je zasnovana v štirih vsebinskih sklopih. Prvi del, Jeziki in ljudstva Paragvaja, združuje prispevke s področja jezika in etnolingvistike. Na osnovi del Branislave Sušnik² so Marija Uršula Geršak, Jaka Repič, Helena Dobrovoljc in Marta Kocjan Barle tem poglavju sistematično predstavila jezikovne skupine te države, kar je za slovenskega bralca še vedno razmeroma neznano področje. V Paragvaju, kjer živi okoli 6,4 milijona ljudi, ima gvaranščina poseben status: uporablja jo večina prebivalstva in pomembno oblikuje tudi paragvajsko španščino. Jezik presega okvir staroselskih skupnosti in je osrednji element nacionalne identitete. Poglavje je še zlasti zanimivo, ker opozarja na razliko med endonimi (lastnimi poimenovanji) in eksonimi (zunanji oznaki). V ospredje postavlja problematičnost kolonialnih imen, ki so pogosto temeljila na zunanjih značilnostih (npr. *Frentoni* – 'čelasti', *Orehoni* – 'ušati'), ter poudarja pomen spoštovanja avtohtonih oznak v sodobni rabi. Vključuje tudi jezikoslovni razmislek o slovenjenju poimenovanj staroselskih ljudstev, jezikov in regij. Navaja natančen sistem za tvorbo množinskih oblik in občnoimenskih kombinacij (npr. ljudstvo Ače – Ačejci), ob tem pa pregled-

nico poslovenjenih oblik etničnih skupin, ki se pojavljajo v delih Branislave Sušnik, vključno z alternativnimi in zgodovinskimi zapisi (npr. Guayakí → Gvajaki → ljudstvo Ače).

Poglavje Jasmine Markič O paragvajski španščini s sociolingvističnega stališča pokaže, da Paragvaj svojo identiteto gradi na izraziti jezikovni večplastnosti. Gvaranščina, ki jo Gvarani razumejo kot sveto besedo (*ñe'ẽ* = duša), je preživela kolonializem, evangelizacijo in kreolizacijo ter z ustavo iz leta 1992 postala so-uradni jezik države. Markič poudari dva glavna stebra jezikovne krajine: gvarani (*avañe'ẽ*) in paragvajsko španščino, ki se je zaradi geopolitične izolacije razvila drugače kot v sosednjih državah. Zlasti zanimiva je analiza *jopare* – fluidne mešanice obeh jezikov, kjer se španski glagoli prepletajo z gvaranskimi priveski in obratno. V *jopari* se španski glagoli srečajo z gvaranskimi priveski, gvaranskimi vezniki v španskih stavkih, interferenčno fonologijo. Paragvajska španščina pa je obdržala glasovne posebnosti (npr. ohranitev /k/, odsotnost yeísmo), prevzela fonološke in leksikalne elemente iz jezika gvarani ter oblikovala poseben kodifikacijski sistem). Poglavje jezika ne predstavi le kot komunikacijsko sredstvo, temveč kot ključni temelj nacionalne identitete in kulturnih transformacij.

Drugi del knjige se osredotoča na življenjsko pot in raziskovalno delo Branislave Sušnik. Prispevki paragvajske antropologinje Marilyn Rehnfeldt, direktorice Etnografskega muzeja Andrés Barbero Adeline Pusineri in njene namestnice Raquel Zalazar, Marije Uršule Geršak ter umetnostne zgodovinarke Irene Mislej ponujajo različne poglede na njeno življenjsko pot.

vila več člankov v slovenščini. Podrobnejši seznam njenih prispevkov gl. na str. 10.

2 Celoten seznam del je objavljen v zborniku; gre za temeljna dela Branislave Sušnik, ki obsegajo raziskave Gvaranov, misijonskih skupnosti, Chamacocov ter širše zgodovinsko-antropološke študije Paragvaja.

1 Prvi poskusi predstavitve Branislave Sušnik slovenski strokovni javnosti segajo v leto 1993, pozneje so sledili tudi prispevki drugih avtorjev. Veliko prej pa jo je dobro poznala slovenska skupnost v Argentini, kjer je obja-

Predstavijo jo kot žensko in begunko, ki je v izoliranem in patriarhalnem paragvajskem okolju gradila znanstveno kariero. Prispevek Marilyn Rehnfeldt »Čudakinja« Branislava Sušnik in temelji paragvajске antropologije njeno delo umešča v kontekst paragvajске intelektualne zgodovine ter poudarja njegov pomen v prostoru, ki je bil hkrati kolonialen in mizogin. V tropskem pragozdu, med ljudstvi Čiripa, Ače in Gvarani, so njeni slovarji, slovnice, terenske beležke in muzejske zbirke postali temelj antropologije, a ob ceni fizične, čustvene in epistemološke obremenitve. Opozarja, da je bila njena zapuščina dolgo marginalizirana, kar dokazujejo tudi pisma Paragvajskemu znanstvenemu društvu, iz katerih je razvidno skopo financiranje, odpor institucij ter dvomi o njenem delu. Marilyn Rehnfeldt analizira tudi razmere, v katerih je Branislava Sušnik raziskovala: fizične grožnje bolezni, izolacije in odsotnosti zaščite so dopolnjevale moralne dileme raziskovalnih metod. V intervjujih z Ačejci se je soočala z dejstvom, da so živeli v polsuženjskem položaju; ženskam ni smela pristopiti; za intervjuje je plačevala gospodarjem in delila oblačila. V svojih zapiskih je reflektirala nemoč, fragmentarnost in selektivnost podatkov, prepletenih z miti, s spolnimi podtoni in spominom – a jih je kljub temu vztrajno beležila. Ob tem se avtorica dotakne tudi hierarhij v znanstvenem polju. Kot »mati paragvajске antropologije« je bila Branislava Sušnik v sporu z »očetom« Leonom Cadoganom. Kot ženska raziskovalka ni imela dostopa do politične zaščite, vplivnih mrež in institucionalne infrastrukture, kar vse je bilo za Cadogana samoumevno. Njen doktorat in akademski prestiž so se dostikrat izkazali kot nezadostni. Adeline Pusineri in Raquel Zalazar v prispevku Študijska potovanja Branislave Sušnik k ljudstvu Čiripa-Gvarani (Ava-Gvarani) in Ače-Gvajaki (Ače) v Vzhodni regiji Paragvaja (1958–1960) poudarita, da je Branislava Sušnik razmišljala o

arhivu, v katerem bi bile – preden jih sodobnost in politika dokončno preglavita – zbrane materialne, zvočne in narativne sledi Gvaranov. Bogato poglavje opisuje zbrane predmete in posnetke (427 etnografskih artefaktov, 600 fotografij, številne zvočne kasete), ki so postali jedro kolekcije Etnografskega muzeja Andrés Barbero. Prispevek Marije Uršule Geršak Branislava Sušnik ter vloga in pomen ženske v paragvajskem nacionalističnem diskurzu do konca vojaške diktature Alfreda Stroessnerja je pomembno zaradi razkrivanja intimnega prostora v korespondenci Branislave Sušnik. V ospredju je napetost med osebnim glasom ženske znanstvenice in nacionalističnimi predstavami o vlogi žensk v Paragvaju. Pisma razkrivajo razkorak med idealizirano podobo ženske kot matere in narodne junakinje ter resničnostjo vsakdanjega življenja v revščini, izolaciji in nasilju. Branislava Sušnik v njih ostro opisuje ženske različnih slojev – od oportunističnih meščank do revnih žensk, ujetih v propadanje družbene morale. Obenem so pisma kanal, prek katerega med Stroessnerjevo diktaturo (1954–1989), ko je bila javna kritika onemogočena, izraža marginalizacijo, frustracije in dvome, pa tudi kritiko nasilja, prekarnosti in izključnosti žensk. Konec poglavja opozarja na nevarnost mitologizacije Branislave Sušnik kot »čudakinje« in poudarja potrebo po vrednotenju njenega opusa onkraj hagiografskih naracij – kot delo ženske znanstvenice, ki je ustvarjala v institucionalnem, političnem in emocionalnem vakuumu. Prispevek Irene Mislej Branislava Sušnik in slovenske Šolske sestre sv. Frančiška Kristusa Kralja v Argentini in Paragvaju prinaša dragocen vpogled v vlogo slovenskih sester pri misijonskem delu med staroselskimi skupnostmi in v širši kontekst slovenskega izseljenstva v Latinski Ameriki. Na podlagi bogatega dokumentarnega gradiva pokaže pomen ženskih mrež in transnacionalnega sodelovanja ter osebne vezi med Branislavo Sušnik

in sestrami, ki so ji pomagale pri prvih stikih z misijoni in s terenskim delom. Prispevek opozori na pogum in vztrajnost sester v težkih razmerah ter pokaže, kako so gradile mostove med kulturami in omogočale dostop marginaliziranih skupnosti do izobraževanja in zdravstvene oskrbe.

V tretjem delu slovenski in argentinski antropologi – Aleksandra Saksida, Federico Bossert, Diego Villar, Jaka Repič in Mojca Terčelj – razpravljajo o raziskavah paragvajskih staroselskih ljudstev. Delo Branislave Sušnik umeščajo tudi v širše teoretske in ontološke okvire. Ta del je med najkompleksnejšimi in vsebinsko najbogatejšimi prispevki zbornika, povezuje namreč antropološka teoretsko-reflektivna stališča z empirično izjemno bogatim in občutljivim terenskim delom, ki ga je Branislava Sušnik izvajala več desetletij. Aleksandra Saksida v prispevku Branislava Sušnik med paragvajskimi staroselci ritual teoretsko artikulira kot kompleksno obliko vzpostavljanja reda, ki združuje ideologijo, izkušnjo in kulturo. Avtorica se opira na teorije Eliadeja, Cazeneuva, Eriksona, Šmitka in Škamperleta ter pokaže, kako dragoceni so njeni zapisi iniciacijskih obredov in totemskega sistema Čamakokov, v katerega je bila vključena tudi sama (s totemom mravljinčarja). Izstopajo njene refleksije o akulturaciji in resocializaciji mlajše generacije Čamakokov v šestdesetih in sedemdesetih letih. S pomočjo mitoloških zgodb in obredov je raziskovala transformacijo identitete kot »mentalnega stanja« in produkta interakcije, dualno klansko strukturo, funkcijo tabujev, komunikacijo s svetim v Eliadejevem pomenu ter šamanizem kot obliko kulturne terapije, moči in družbene kohezije. Njeni zapisi tako pričajo o procesih modernizacije, v katerih so šamani izgubljali avtoriteto, obredi so se folklorizirali, miti trivializirali, mladi pa so se iz tabujev norčevali. Ta pojav je Branislava Sušnik razumela kot »kulturno izgubo spomina«, ki deluje hkrati kot

obrambni mehanizem in kot prilagoditveni odgovor na kolonialno in misijonarsko nadvlado.

Poglavje Federica Bosserta in Diega Villarja Branislava Sušnik in antropologija sprememb prinaša stališča argentinske antropologije in Branislavo Sušnik predstavi kot antropologinjo procesov in mrež. Gre za enega najbolj teoretsko inovativnih prispevkov v knjigi, presega namreč hagiografski pogled nanjo in jo umešča v širše razprave o antropologiji Latinske Amerike. Avtorja njeno delo interpretirata kot antropologijo sprememb, saj je Branislava Sušnik razgrajevala in preoblikovala etnonime (npr. *Frentones* → *Toba* → *K'vom*) ter jih brala kot zgodovinske plasti moči, prevodov in stikov. S to »stratigrafijo imen« in z regionalno primerjalno metodo je Čako/Paragvaj na novo zamišljala kot mobilni sistem, v katerem so mešanje, zaveznitstva in večjezičnost strukturni pogoji in ne naključni učinki kolonializma. Premik od lokalnih monografij k mrežam in konfederacijam je težišče premaknil stran od Gvaranov kot paradigmo nacionalnega in jih vpeljal v relacijsko kartografijo, ki povezuje širše južnoameriške regije (*Ande*, *Pantanal*, *Amazonijo*, *Río de la Plato*), s čimer se Branislava Sušnik približuje tudi teorijam svetovnih sistemov (Wallerstein 2004). Ob tem Federico Bossert in Diego Villar poudarita njeno empirično doslednost: razhod z zgodovinsko-kulturno šolo, prednost terenskemu delu, uporabo vizualnih in zvočnih arhivov ter gosto, a natančno pisanje z analitičnimi neologizmi. Njena besedila jasno beležijo kolonialne mehanizme – misijone, prisilno delo, dolžniške sisteme – in njihove učinke na kulturne preobrazbe, od generacijskih konfliktov do ponovne semantizacije ritualov.

V poglavju *Animizem, perspektivizem* in večvrstna družba v zgodnjih raziskavah Branislave Sušnik Jaka Repič ponudi hermenevtičen premislek, ki antropologinjo umešča v širši kontekst slovenske povojne protikomunistične diaspore, katere intelek-

tualni prostor so sooblikovale institucije, kot je Slovenska kulturna akcija. V drugem delu poglavja avtor pokaže, da se njene zgodnje raziskave dotikajo ontoloških vprašanj človeškosti, ki so v središču sodobne antropologije (Descola; Viveiros de Castro, idr.). Repič v ospredje postavi tri koncepte, ki delo Branislave Sušnik povezujejo s sodobnimi teorijami. Prva je antropološka kategorija »animizem«, relacijska ontologija skupne notranjosti vseh bitij (ljudi, živali, rastlin, duhov), kar predhodi interpretacijam Philippa Descolaja. Drugi koncept je »preslepitev/perspektivizem« oz. pojav, ki ga pri južnoameriških staroselcih opiše kot sposobnost šamanov, da se preobrazijo in prevzamejo več kot eno človeškost; pozneje jo je teoretiziral Viveiros de Castro. Nazadnje predstavi »silo/tvornost«, posebno moč, aktivno lastnost (*hangak* pri *Lengvah*), ki jo posedujejo ljudje in neljudje. Pri človeku je ta sila trojna (kontinuiteta, intenzivnost, obnovitev) in s tem postane privilegirani nosilec ravnotežja v animističnem krogu. Sila je lahko koristna ali nevarna, odvisno od razmerij, ki jih vzpostavlja. S tem poglavje pokaže, da je Branislava Sušnik že v petdesetih, šestdesetih in sedemdesetih letih razvijala relacijsko pojmovanje sveta, kot ga danes obravnavajo teoretiki novega animizma, ontološkega obrata in multivrstnih družb.

Mojca Terčelj v prispevku *Totemizem* včeraj in danes: Odnos človek – žival v luči družbene identitete in sodobnih okoljskih vprašanj gradivo Branislave Sušnik analizira skozi prizmo klasične antropologije (Durkheim, van Gennep, Lévi-Strauss, Frazer idr.). Poudari, da so njena opažanja o totemizmu, relacijah človek – žival in ritualih podobna idejam, ki jih je Lévi-Strauss uveljavil šele pozneje, ter jo predstavi kot raziskovalko, ki je strukturalistične intuicije razvijala še pred njihovo kanonizacijo.

Še zlasti poudari prehod od lovske etike k najemniškemu gospodarstvu pri Čamakokih in drugih ljudstvih Čaka,

kjer so industrializacija, puška in delo gospodarjem nadomestili tradicionalne lovske prakse in prestiž dobrega lovca (mitični *Pörut*) preusmerili v ugled 'spretnega strelca' ali *ymataka*. Branislava Sušnik ta premik poveže s staroselsko filozofijo odprtega prostora in cikličnega časa, kjer totemizem ureja medvrstne odnose in oblikuje identitete.

Mojca Terčelj gradivo postavi v dialog s sodobnimi razpravami o posthumanizmu in ekocentrizmu. Tradicionalno intimnost odnosa človek – žival primerja z urbanim poobjektiviranjem (žival kot produkt ali hišni ljubljencek) ter opozori na raznolikost staroselskih kozmologij. Metodološko poudari diahronično delo (dve terenski kampanji z istimi sogovorniki) in zgodovinsko dimenzijo Branislave Sušnik, pogosto spregledano v strukturalizmu. Konec je izrazito političen: izginjanje lova ni kulturna evolucija, temveč posledica načrtovanega krčenja habitatov (držav, latifundij, korporacij), ki ga niti konvencija MOD 169 ne more zaustaviti.

V zadnjem delu zbornika z naslovom *Obeleževanje in spomin: Primer Branislave Sušnik se Barbara Pregelj in Francisco Tomsich posvetita vprašanju oblikovanja spomina in simbolni vrnitvi Branislave Sušnik v domovino. Besedilo preseže retoriko prejšnjih prispevkov in umetniško raziskovanje razume kot trojno nalogo: ustvarjanje znanja, skrb za skupnost in izobraževanje občinstva. Avtorja spomenik interpretirata kot proces, ne kot zamrznjen kip, ter primerjata špansko in slovensko opredelitev pojma. Predstavita koncept »nevidnega« spomenika, kjer voda (*Sora* in *Sava*) postane snov spomina – v kontrastu s simbolom *Triglava* kot moške trajnosti. Obrat k vodi poudari fluidnost, večpomenskost in skupnostno sooblikovanje, spomenik pa se razkrije kot dinamičen proces, v katerem se prepletajo spomin, pozaba in interpretacije. Pedagoške in kuratorske prakse so oblikovale lokalno naracijo, hkrati pa razkrile napetosti, denimo ob po-*

imenovanju Parka dr. Branislave Sušnik in premestitvi spominske plošče, ko je občina v ospredje znova postavila Jakoba Aljaža in Stolp upanja. Po mojem mnenju knjiga ustvarja prostor za nadaljnje raziskave, kritično refleksijo in dialog. Posebna vred-

nost knjige je v bogatem slikovnem gradivu, zemljevidih in arhivskih virih iz Slovenskega etnografskega muzeja in Muzeja Andrés Barbero, ki skupaj z analitičnimi prispevki osvetljujejo razsežnosti dela in zapuščine Branislave Sušnik.

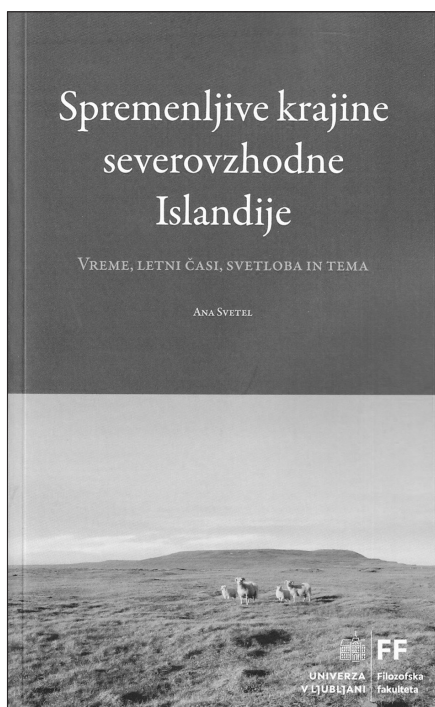
Literatura

SUŠNIK, Branislava: *Chamacoco I: Cambio cultural*. Asunción: MEAB, 1969.

WALLERSTEIN, Immanuel: *World-systems Analysis: An Introduction*. Durham: Duke University Press, 2004.

ANA SVETEL: Spremenljive krajine severovzhodne Islandije: Vreme, letni časi, svetloba in tema.

Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2024, 365 str.

Znanstvena monografija Ane Svetel se osredotoča na tiste razsežnosti okolja, ki se tičejo neba – govori o svetlobi in temi, vetru, zraku, letnih časih in vremenu. Na prvi pogled se zdi, da so vsakdanji pogovori o vremenu zgolj tisti prvi vhod v antropološki teren, »okraski«, ki lahko zamašijo neprijetne luknje klepeta in odpirajo vrata navidezno pomembnejšim temam. A knjiga Ane Svetel se posveti prav tem »majhnim« vremenjskim pogovorom in

praksam, ki so, kot se v knjigi izkaže, neznansko pomembni tako v teoretizacijah krajine kot tudi v vsakdanjiku Islandije, otoka, kjer dreves skorajda ni, kjer kraljuje veter, kjer se vidi daleč in kjer so pogovori o vremenu močno vpeti v vsakdanje strategije premikanja po otoku, ribarjenja, kmetovanja, osebnih praks, občutkov in sanj. Podobno, kot je to izpričano v študijah pomorske antropologije in raziskavah o ribištvu, je življenje z morjem ali otokom (ki je, sledeč prakse otočanov pravzaprav veliko bolj del morja kot kopnega) prežeto z vremenom. Povedano drugače, na razsežnosti okolja, ki se tičejo neba, je na otoku nemogoče ne misliti, jih ne upoštevati ali se jim ne prilagajati.

Islandija za antropologijo ni *terra incognita*, je pa prostor, ki smo ga v Sloveniji pretežno opazovali skozi »oči« nordijskih in ameriških antropologov. Imena, kot so Paul Durrenberger, Kristín Loftsdóttir, Kirsten Hastrup in seveda Gísli Pálsson, morda najprej pridejo na misel. Na prvi konferenci centra za pomorsko antropologijo MARE leta 2002 v Amsterdamu smo tako antropologinje in antropologi, ki so nas zanimale morske in otoške teme, lahko slišali islandskega antropologa Pálssona, ki je v razmislek postavil svojo raziskavo o islandskem ribištvu in ribičih, v katero so bile vselej vpletene tudi vremenske razmere. Govoril je o tak-

tikah islandskih krmarjev v Severnem morju pa tudi o lastnih izkušnjah, ko se je na terenu boril z morsko boleznijo in usklajeval svoje telo z vetrom in valovi. Če prebiramo dela danske antropologinje Kirsten Hastrup o Islandiji, se med besede večkrat priplazi megla, tista prava, gosta in vlažna, ne metaforična. Ko je namreč avtorica kot postdoktorska študentka opravljala terensko delo na islandskih kmetijah, je na enem svojih terenskih pohodov skozi islandsko meglo srečala tako imenovane skrivne ljudi, znamenite islandske *huldufolk*. Pozneje je svoja doživetja opisala v članku *The Challenge of the Unreal, or How Anthropology Comes to Terms with Life* (1987), in čeprav je članek med antropologi dvignil nekaj prahu, je bila v ozadju debate med drugimi megla, vremenski pojav, pogost zlasti na Islandiji. V monografiji *Ana Svetel* megla, vetrovi, valovi, nevihte, tema in svetloba niso ozadje pripovedi, temveč nastopajo v vlogi glavnih protagonistov raziskave. S tem avtorica ne samo usredišči v antropoloških raziskavah večkrat spregledane neoprijemljive razsežnosti krajine – zrak, veter, svetlobo, temo ..., temveč se tudi sama postavi na zemljevid ključnih antropoloških raziskovalk Islandije. Središče knjige so tri etnografska poglavja, v katerih so obravnavani sezonskost in letni časi, vreme ter svetloba

* Nataša Rogelja Caf, dr. socialne antropologije, raziskovalka na Inštitutu za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU; natasa.rogelja@zrc-sazu.si.